

AFRİKA-AVRUPA HATTINDA MÜZE DİPLOMASİSİ

Serhat Orakçı

Referans için: Orakçı, S. (2020). “Afrika-Avrupa Hattında Müze Diplomasisi”, İNSAMER. 13.02.2020.

 Analiz

*“Müzeler de müzeleştirilen hayal gücü
de köklü bir şekilde siyasaldır!”*

Benedick Anderson

İnsanlığın Medeniyet Destanı sayfaları arasında Nijerya’da M.Ö 500 gibi ortaya çıkan Nok kültüründen bahseder Roger Garaudy. Sömürge evresinde İngiliz arkeolog Bernard Fagg’ın keşfettiği demiri eritebilen bu kültür, son derece hassas ve ustalık sahibi heykeltıraşların işlediği heykeller bırakmıştır geriye. Garaudy’e göre Batı Afrika’da sonraki evrelerde ortaya çıkacak bütün sanatların kökleri Nok’a uzanacaktır.¹ Bu önemli keşfin ardından 1952 yılında bu kültüre dair sanat eserlerinin sergilendiği bir müze Nijerya’nın Jos şehrinde kurulsa da Nok heykelleri kaçak yollardan Avrupa ve Amerika’ya taşınmaya başlar.

Nok kültür-sanat eserlerinin başına gelen kendi topraklarından koparılma süreci, kıtadaki daha

pek çok ülkede tekrarlanarak nihayetinde Afrika kıtasının içinin boşaltılmasına ve kültürel mirasından koparılmasına yol açmıştır. Bugün Londra’nın göbeğindeki British Museum’un Afrika (özellikle Mısır) ve Ortadoğu’dan, Hindistan’dan ve hatta Anadolu’dan haksız hukuksuz yollardan taşınan tarihî objelerle dolup taşıtığını herkes bilir. Alman, İngiliz, Fransız, İspanyol, Portekiz, Hollanda müzelerinin yanında Amerika’daki müzeler de özünde Batı’ya ait olmayan eserlerle doludur. Hatta sicili en bozuk olan British Museum’da gayriresmî yollardan “Çalıntı Eşyalar Turu” dahi düzenlenmektedir.²

İngilizler sömürgeci bir güç olarak Nijerya’ya girdiklerinde Benin Krallığı’na ait 4.000 kadar tarihî eseri Londra’ya taşımıştır.³ Fransızlar da Benin’deki Dahomey Krallığı’na ait ne var ne yok süpürmüştür. Krallığa ait içlerinde sembolik değeri yüksek 4.500 ile 6.000 arasında kültür-

sanat objesinin Fransız müzelerinde olduğu tahmin edilmektedir.⁴ Bugün sadece Fransa müzelerinde Afrika kıtasına ait 90.000'den fazla kültür-sanat objesinin varlığından bahsedilmektedir ki, bu objelerin üçte ikisi Paris'te bulunan Quai Branly Müzesi'nde sergilenmektedir. Konunun ilgililerinden Mr. Diagne'ye göre maalesef Sahra-altı Afrika ülkelerinin tarihî mirasının %90-95'i yurt dışındadır.⁵ Bu veriler, tarihî eser kaçakçılığının Afrika kıtasının maddi ve manevi yönden sömürülme sürecine eşlik ettiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Milyonlarca insanın köleleştirilerek başka topraklara götürülmesi yetmemiş, üstüne üstlük değerli bulunan ve taşımaya müsait tarihî değeri olan ne varsa götürülerek, Afrika kültürel yönden dehşet verici bir şekilde çölleştirilmiştir. Bu durum Filistin halkını haritan silmek isteyen İsrail'in Filistinlilere ait evleri ve hatta mezarlıkları ortadan kaldırmasına benzemektedir.⁶ Bu talandan etkilenmemek için özel önlemler alınması gerekmiştir. Örneğin Mali'nin önemli kültür merkezi Timbuktu'da el yazma eserlerin Fransız sömürgecilerden kaçırılmak için toprak altına gömüldüğü ve kütüphane geleneğinin bu sayede devam ettirilebildiği bilinmektedir.

Ancak kültür-sanat eserlerine yönelen bu tarih katliamı sadece yabancılar eliyle gerçekleşmemiştir. Bu noktada kültürü bir toplum için bağımsızlık sistemi olarak değerlendiren Nijeryalı düşünce adamı Chinweizu Ibekwe, döviz getirsin umuduyla bilinçsizce yapılan tarihî eser satışlarına değinerek, tarih bilincinden yoksun Afrikalı elitlerin bu kültürel çölleşmede oynadığı rolden bahsetmektedir.⁷ Gelineen noktada tarih şuuru arttıkça yeni nesillerin bu konuda daha bilinçli hareket etmeye başladıkları gözlemlenmektedir. Afrika-Avrupa hattında beliren *Returnizm* (geridönüşçülük) süreci bunun göstergelerinden biri olarak giderek daha fazla dikkat çekmektedir.

Bugün Afrika'nın kayıp kültürel mirası yeniden gündeme gelmekte ancak bu sefer bu eserlerin öz yurtlarına döndürülebilmeleri için

diplomatik girişimler gerçekleştirilmektedir. Geridönüşçülük olarak isimlendirilen bu girişimler, Afrika kıtasına ait tarihî-kültürel sanat eserlerinin vatanlarına döndürülmesini hedeflemektedir. Bu girişimlerden biri, bundan 123 yıl önce Nijerya'nın Edo Eyaleti'nden dünyanın dört bir yanına dağılmaya başlayan 3.000 kadar Benin bronzunu, açılması planlanan Benin Müzesi için toparlamaya çalışan, 2010'dan beri faal olan Benin Diyalog Grubu'dur (*Benin Dialogue Group*).⁸ Nijerya devletinin yaptığı diplomatik girişimler İngiltere'yi bunaltsa da British Museum ilginç bir şekilde Benin bronzlarını kendi vatanlarında sadece belli süreliğine sergilenmek üzere ödünç vermeyi kabul etmiştir. Benzer girişimlerle Mısır Rozetta Taşı ve Easter Adası Moai Kafası heykeli de geri istenmektedir.⁹

Bu geri isteme girişimlerine katılan son topluluklardan biri de Kenya'nın Tana River bölgesinde iskân eden Pokomo topluluğudur. Topluluğun kutsal saydığı ağaç gövdesi büyüklüğündeki manevi değeri yüksek davul 111 yıl önce British Museum'a götürülmüş. Pokomolar o tarihten bu yana toplu ayinlerini davulsuz sürdürürken Pokomo akılları güç ve onuru simgeleyen *ngadji* olarak adlandırılan kutsal davullarının geri verilmesi için çağrıda bulunmaktadır.¹⁰ Esasında bu trajikomik hikâyeye bakıldığında İngilizlerin 111 yıl önce, bilerek ya da bilmeyerek, Pokomo topluluğunun en önemli manevi sembolünü Londra'da müzeye kapattığı anlaşılmaktadır.

Bu konuda başı dertte olan sadece İngiltere değil elbette; son yıllarda Fransa ve Almanya da benzer taleplerle karşılaşan ülkeler arasında. Benin devleti sivil oluşumların da desteğini alarak Dahomey Krallığı'na ait kültür-sanat eserlerinin geri iadesi için 2016 yılından beri Fransa ile müzakere yürütmekte.¹¹ Bu tarz talepleri dikkate almak zorunda kalan Emmanuel Macron, Fransa devletinin geri iade için adım atabileceğinin sinyallerini verse de geri iadesine karar verilen eserler, meselenin sadece küçük bir kısmını oluşturmaktadır. 26 parçadan oluşan bir koleksiyonun 2021'e kadar Benin'e geri iadesi

söz konusu olurken benzer bir girişimde bulunan Senegal'e ülkenin sömürgeciliğe direnen sembol isimlerinden el-Hac Ömer Tâl'ın tarihî kılıcı geçtiğimiz aylarda merasimle geri verilmiştir.¹²

Tarihî ve sanatsal eserlerin Afrika kıtasına geri dönüşünü konu alan müze diplomasisinin ilginç bir boyutu daha bulunmaktadır. Benin, Kenya, Nijerya, Senegal gibi ülkeler tarihlerini geri isterken Zimbabwe ve Namibya da atalarından arta kalan kemik parçalarını talep etmektedir. Bu ülkelerce topraklarında işlenen cinayetlerden sonra Avrupa üniversitelerine ve müzelerine götürülen kafataslarının, bazı uzuvların ve kemiklerin iadeleri istenmektedir. Anlayacağınız üzere, ortada sömürge sadizminin en uç noktalarına işaret eden garip bir durum söz konusudur.

2011 yılında bir zamanlar ırk teorilerinin üretiminde kullanılan kafataslarından 20 adedi Berlin'deki Namibya elçiliğine iade edildi; ancak toplam sayı 20.000 civarında. Almanlar 1904-1906 yılları arasında 100.000 Namibyalıyı katledip bu insanların bir bölümünün kafataslarını Almanya'ya taşımıştı. Namibyalılar bu kafatasları vatan toprağına gömülmeden ruhlarının özgürleşmeyeceğini

düşündüklerinden meseleyi ciddiye alıyorlar.¹³ 2018 yılında başka bir seremoni ile 25 adet kafatası iade edildi ancak Almanya müzelerinde Tanzania, Kamerun, Togo ve Ruanda'dan getirilmiş çok sayıda kafatası olduğu biliniyor.¹⁴ Keza Zimbabwe için de aynı durum söz konusu. 2014 yılında ilk kez İngiliz Doğal Tarih Müzesi'nde (British Natural History Museum) bulunan, bir zamanlar savaş hatırası olarak götürülmüş insan parçalarının geri iadesi için Zimbabwe ile İngiltere arasında görüşmeler başladı.¹⁵

Sömürgeciliğin kirlerinden ellerini yıkayarak kurtulmak isteyen Avrupa ülkeleri, Afrika ülkeleri ile ilişkilerini son yıllarda ekonomi ve yatırım gibi alanlara kaydırma çabası içinde olsalar da görüleceği üzere sömürge döneminin acıları ve talanları farklı şekillerde su üstüne çıkarak Pandora'nın Kutusu'nun içinin hâlâ dolu olduğunu göstermekte. Afrika-Avrupa hattında son yıllarda yaşanan ilginç diplomasi trafiği giderek daha karmaşık hâle gelirken Avrupa müzelerinin şaibe dolu durumları epigrafta yer alan Benedick Anderson cümlesini fazlasıyla doğrulamakta: *Müzeler de müzeleştirilen hayal gücü de köklü bir şekilde siyasaldır!*¹⁶

Sonnotlar

- ¹ Roger Garaudy, İnsanlığın Medeniyet Destanı, (Çev. Cemal Aydın), 7. Baskı, İstanbul: Türk Edebiyat Vakfı, 2015, s. 49.
- ² Dalya Alberge, "British Museum is world's largest receiver of stolen goods, says QC", The Guardian, 4 Kasım 2019, <https://www.theguardian.com/world/2019/nov/04/british-museum-is-worlds-largest-receiver-of-stolen-goods-says-qc>
- ³ Becky Little, "Will the British Museum Ever Return These Stolen Artifacts", History, 26 Aralık 2018, <https://www.history.com/news/british-museum-stolen-artifacts-nigeria>
- ⁴ Alyssa Buffenstein, "Benin Urges France to Return Precious Objects Taken During Colonial Era", Artnet News, 28 Mart 2017, <https://news.artnet.com/art-world/benin-stolen-objects-repatriation-france-904217>
- ⁵ Jason Farago, "Artwork Taken From Africa, Returning to a Home Transformed", The New York Times, 3 Ocak 2019, <https://www.nytimes.com/2019/01/03/arts/design/african-art-france-museums-restitution.html>
- ⁶ Roger Garaudy, Siyonizm Dosyası, (Çev. Nezir Uzel), 4. Basım, İstanbul: Pınar Yayınları, 2013, s. 118.
- ⁷ Chinweizu Ibekwe, "Ancestral Culture and Modern Survival: The Example of Meiji Japan", Chinweizu Articles, 2005, s. 51.
- ⁸ Alex Marshall, "This Art Was Looted 123 Years Ago. Will It Ever Be Returned?", The New York Times, 23 Ocak 2020, <https://www.nytimes.com/2020/01/23/arts/design/benin-bronzes.html>
- ⁹ Little, agm.
- ¹⁰ Max Bearak, "Kenya's Pokomo people ask the British to return what was stolen: Their source of power", The Washington Post, 9 Ağustos 2019, <https://www.washingtonpost.com/world/2019/08/09/kenyas-pokomo-people-ask-british-return-what-was-stolen-their-source-power/?arc404=true>
- ¹¹ Buffenstein, agm.
- ¹² "France returns Omar Tall's sword to Senegal", BBC, 18 Kasım 2019, <https://www.bbc.com/news/world-africa-50458081>
- ¹³ Peter H. Katjavivi, "The significance of the repatriation of Namibian human skulls", Pambazuka News, 20 Mart 2012, <https://www.pambazuka.org/governance/significance-repatriation-namibian-human-skulls>
- ¹⁴ "Germany returns skulls of Namibian genocide victims", BBC, 29 Ağustos 2018, <https://www.bbc.com/news/world-africa-45342586>
- ¹⁵ David Smith, "Robert Mugabe tells Natural History Museum to return human skulls", The Guardian, 13 Ağustos 2015, <https://www.theguardian.com/world/2015/aug/13/mugabe-demands-return-of-skulls-from-londons-natural-history-museum>
- ¹⁶ Benedick Anderson, Hayali Cemaatler, (Çev. İskender Savaş), 7. Baskı, İstanbul: Metis Yayınları, s. 198.

